Literatura basarabeană – o negociere între Vest și Est: exportul prozatorilor moldoveni și dubla periferie

Iulia-Maria VÎRBAN
Babeș-Bolyai University of Cluj-Napoca
Corresponding author emails: iulia.maria.virban@gmail.com

Bessarabian Literature Between the West and the East:
The Export of Moldovan Prose Writers and the Double Periphery

Abstract: Given the gap between the "Damrosch model", advocating for cultural translation with "liberal" circulation, and the (post)Marxist perspective outlined by Moretti, influenced by Wallerstein, which shifts focus to "master-slave"/"oppressor-oppressed" dynamics to highlight symbolic and economic inequalities within literary spheres (as per Bourdieu & Sapiro), this paper aims to illustrate that the "hospitality" of centers towards peripheries should not be overemphasized, whether in terms of familiarity or from an Eastern eccentricity standpoint. The case study I propose (Vasile Ernu (Born in the USSR, 2006), Iulian Ciocan (Before Brezhnev Died, 2007), Liliana Corobca (Kinderland, 2013), and Tatiana Țîbuleac (The Glass Garden, 2018)) demonstrates that some authors represent Western symptomatic trends (Țîbuleac), while others embody Eastern sensibilities (Ernu), or find themselves in a nuanced balance between the two (Ciocan & Corobca). This validates the notion that major cultural and literary hubs (France, Germany, Spain, Italy, Russia) vie for the position of "temporary sub-centers" (Thomsen), leveraging interest in peripheries to enhance visibility. Simultaneously, without attributing a conspiratorial tone to this dynamic, I find a discussion on the assimilation of regional literatures into central ones through Zohar's inter-systemic transfer theory relevant. Thus, the international success of Bessarabian authors is achieved either through "therapeutic writing" practices (Gefen), as exemplified by Țîbuleac, or via fetishization common in former communist bloc countries (Ernu and Ciocan), alongside similarities with international literary paradigms (Corobca). These levels intersect, suggesting a multifaceted pathway to recognition.

Keywords: World Literature, center-periphery relation, Bessarabian literature, temporary sub-centres, inter-systemic cultural transfer, inequality of the literary field, export

Citation suggestion: Vîrban, Iulia-Maria. "Literatura basarabeană – o negociere între Vest și Est: exportul prozatorilor moldoveni și dubla periferie." *Transilvania*, no. 3 (2024): 1-13. https://doi.org/10.51391/trva.2024.03.01.

Premise. Repere teoretice

Centru de interes în ultimii ani al mai multor arii discursive (sociale, politice, ideologice, literare), fenomenul globalizării culturale e modulat fracturat din cauza poziționării sale tangențiale cu pericolul epurării specificităților unei culturi locale. Aceasta din urmă riscă să fie asimilată până la denaționalizare de o cvasi „centralitate" a marilor zone de influență culturală (spațiul american, spre exemplu), după cum

afirmă Mads Rosendahl Thomsen, în siajul lui Beck[1]. Totuși, teoreticianul, făcând recurs la observațiile girate de Stäheli, asumă o relativizare a retoricii tranșante prospectate de către Beck. El explică faptul că, în ciuda liniarizării diferențelor locale, globalizarea funcționează deopotrivă și ca un soi de mecanism menit să catalizeze potențialul unor produse culturale, care își depășesc granițele și sunt recunoscute la nivel macro, aspect ce, evident, nu ar trebui ignorat, ținând cont și de dominanta economică atașată unei atare dinamici[2]. Pornind de la premisa că niciuna dintre direcții nu ar trebui absolutizată, deoarece nu permează fără rest reprezentarea unor situații divergente ale raportului centru-periferie sau ale relațiilor interperiferice, studiul de față subîntinde doi versanți asupra cărora intenționez să reflectez, respectiv unul teoretic și unul reprezentat de un studiu de caz circumscris literaturii basarabene scrise după 2000.

La nivel teoretic, am în vedere dezbaterile recente reunite sub umbrela fenomenului numit *World Literature*, imposibil de omogenizat, din cauza poziționărilor ideologice alternative emergente în plan internațional. Simptomatic poate fi „modelul Damrosch", deoarece propune eventualitatea unei receptări independente și distincte a operei literare în momentul trecerii de la o cultură-sursă la o cultură-țintă, aspect relevant și profitabil în ceea ce privește oportunitatea acumulării de capital simbolic pentru un autor devenit/considerat transnațional[3]. Cu toate acestea, poziția sa (neo)liberală, conform căreia putem admite titulatura de autor internațional în cazul unui scriitor (periferic) doar dacă reușește să modifice/să inoveze ceva în cultura-centru, poate transcrie o perspectivă inechitabilă, pentru că dinamitează așa-zisul pretext de democratizare și de afirmare a periferiilor, laurii revenind tot centrelor, care „permit" integrarea *marginalilor* în spațiul mondial, discuție anticipată și de Emily Apter când problematizează tocmai această ipocrizie de sorginte politică, economică și ideologică a centrelor[4]. Polemică la adresa modelului translației culturale cu o circulație „liberală" este și direcția (post-)marxistă teoretizată de Moretti, în siajul lui Wallerstein, unde accentul este mutat pe dihotomii de tipul „stăpân-sclav", „oprimator-oprimat", tocmai pentru a puncta relațiile de inegalitate (economică) între diverse câmpuri literare[5]. În acest sens, explicând poziția modulată de Moretti în definirea sistemului-lume, Emily Apter subliniază faptul că inclusiv eligibilitatea unui autor pentru traducere e înțeleasă atât în termeni de piață, de unde opțiunea fiecărui autor de a reprezenta ideea de circulație, de influență, prin alegerea unui gen puternic în interiorul canonului, cât și în termeni evolutivi, care presupun inferențe între noutatea structurală și discontinuitatea spațială[6].

Privind din acest unghi, mă interesează și o perspectivă sociologică, în siajul lui Pierre Bourdieu și Gisèle Sapiro, unde metamorfozele câmpului literar nu sunt privite doar ca o „angajare" a scriitorului în

1. „Cultural globalization is a remarkable and sometimes intimidating phenomen that involves a number of uncertainties: Will the singular qualities of local cultures be erased by waves of influence, propelled by strong economic interests and media? Will everything have an American flavour to it (Beck, 2003)?". Mads Rosendhal Thomsen, *Mapping World Literature* (New York: Continuum International Publishing Group, 2008), 5.

2. „The sociologist Urs Stäheli has pointed out the paradox in the critique of cultural globalization that cultural globalization is presented both as the levelling of all local differences and as providing the potential for local cultural products to be appreciated globally, which is seen as a positive effect (Stäheli, 2000). Both positions should be taken seriously. Some of these effects are not new from a qualitative point of view, but are salient due to economic factors, media portrayal and simply because the idea of being globalized works as a catalyst". Ibid.

3. „To understand the workings of world literature, we need more a phenomenology than an ontology of the work of art: a literary work *manifests* differently abroad than it does at home". David Damrosch, *What is World Literature?* (Princeton NJ: Princeton University Press, 2003), 6.

4. „World Literature evokes the great comparatist tradition of encyclopedic mastery and scholarlaly ecumenicalism. It is an encapsulating model of literary compratism that, in promoting an ethic of liberal inclusiveness or the formal structures of culture similitude, often has the collateral effect of blunting political critique". Emily Apter, *Against World Literature* (ediție digitală) (Londra: Verso, 2013), 81.

5. „I will borrow this initial hypothesis from the world-systems school of economic history, for which international capitalism is a system that is simultaneously one, and unequal: with a core, and a periphery (and a semi-periphery) that are bound together in a relationship of growing inequlity. One, and unequal: one literature (*Weltliteratur*, singular, as in Goethe and Marx), or perhaps, better, one world literary system (ofinter-related literatures); but a system which is different form what Goethe and Marx has hoped for, because it's profoundly unequal". Franco Moretti, *Distant reading* (Londra & New York: Verso, 2013), 46.

6. „For Moretti, translatablity is defined both in market terms (by mapping or graphing a genre's circulation, influence, imitation, marketability, election to the canon, congeniality to cultural comparatism and appropriation) and in evolutionary terms (as when he hypothesizes that "morphological novelty" results from "spatial discontinuity". Apter, *Against World Literature*, 50.

social, ci, și ca un teren tensionat între marile zone de influență culturală, care încearcă să se detroneze reciproc: „Opoziția dintre deținători și pretendenți instituie în chiar inima câmpului o tensiune între cei care, ca într-o cursă, se străduiesc să-și depășească adversarii și cei care vor cu orice preț să evite acest lucru”[7]. Mai mult decât atât, reconfigurarea spațiului literar presupune și insinuarea unei subordonări structurale cu rolul de a evalua poziția unui anumit scriitor în interiorul câmpului, determinată fie de cantitatea vânzărilor operelor privite ca produse (culturale), fie de postura auctorială nu doar în cadrul pieței, ci inclusiv prin intermediul unor luări de poziție conștiente sau nu față de mediul social populat (rolul presei și al editurilor vertebrează puternic acest versant)[8]. Astfel, apare inevitabil în discuție problema inegalității capitalului (economic/simbolic), extrapolat în raportul dintre scriitorii consacrați, aflați într-o poziție dominantă, statut care le dă posibilitatea să manipuleze viziunea asupra literaturii și a tendințelor ei, și scriitorii „dominați”, cel mai adesea proveniți din culturi marginale și asimilați în funcție de abilitățile lor de a acumula capital simbolic în cultura-țintă[9].

În acest sens, notând avantajele, dar și vulnerabilitățile receptării transnaționale, scopul meu este să legitimez sau să deconstruiesc, după caz, (in)suficiența criteriilor de selecție și cum sunt ele proiectate asupra unui autor etichetat astfel (traducerea în mai multe limbi; inovațiile operate într-o cultură centrală, venind dintr-una marginală/periferică; emigrarea ca o condiție necesară de vizibilitate a posturii auctoriale; sincronizarea cu literatura centrelor, în ciuda întârzierii culturii-sursă). Rezultatul pe care îl am în vedere este demonstrarea modului cum funcționează raporturile de putere și formele de impunere dintre spațiul internațional, adică Estul (Rusia – „centrul” slav în perioada dominației URSS) plus mediile occidentale, și Republica Moldova.

Având în vedere acest mod de lucru, optez pentru utilizarea conceptului teoretizat de Tötösy de Zepetnek, respectiv „inbetween peripherality”[10], deoarece mi se pare eficient atât la nivel macrostructural, în ceea ce privește fenomenele de mișcare extraliterare (între câmpuri literare), simptomatică fiind discuția negocierii între Vest și Est a Republicii Moldova la nivelul de circulație a romanelor, pe care urmează să le discut ca produse culturale, cât și la nivel de imaginar intern al tramei narative, unde dezvoltarea teoretică propusă de Zepetnek ajută la cartografierea unei tensiuni epice/narative între personaje. Fenomenul de „periferalitate intermediară” se referă la faptul că tot ceea ce înțelegem prin statutul culturilor central- și est-europene se edifică în baza unei acomodări a acestora sub semnul exercitării unei triple atracții a centrelor: unul marxist/socialist redat prin influența URSS-ului, pe care teoreticianul îl citește drept colonialism, unul autohton și unul occidental, variind între marile centre ca Germania, Franța etc[11]. Andrei Terian, în *Critica de export*, adaugă nuanța că, în direcția lui Tötösy de Zepetnek (respectiv a nevoii unei duble chestionări din partea Europei Centrale și de Est a imbricațiilor sovietice, dar și vestice deopotrivă), se înscrie și Janusz Korek, eliminând existența centrului autohton și așezând spațiile europene central-estice sub semnul dublului postcolonialism[12].

Ultima observație referitoare la postcolonialism în cazul țărilor din acest areal geografic este evident riscantă și suprainterpretativă, deoarece circumscrierea unor astfel de dependențe, din punct de vedere politic și literar, trebuie să reclame mai multă larghețe și amplitudine. Terian explică faptul

7. Pierre Bourdieu, *Regulile artei: geneza și structura câmpului literar*, trad. din limba franceză de Laura Albulescu și Bogdan Ghiu, prefață de Mircea Martin (București: Art, 2012), 175.

8. Ibid., 77-78.

9. „La structure de l’espace des positions se détermine ainsi par la distribution inégale du capital spécifique. Elle oppose principalement les écrivains reconnus, qui occupent une position dominante et peuvent par conséquent imposer leur conception de la littérature, et ceux qui occupent une position dominée, généralement les nouveaux entrants ou les écrivains marginaux. Ce clivage entre « dominants » et « dominés » (par exemple, les membres de l’Académie française et la bohème littéraire) relève d’un principe d’opposition sociologique plus général entre « établis » et *outsiders*, ou entre « anciens » et « nouveaux entrants », mais il revêt, dans le champ littéraire, des formes très particulières, liées aux modes d’accumulation de capital symbolique propres à cet univers”. Gisèle Sapiro, *La sociologie de la littérature* (Paris: La Découverte, 2014), 24.

10. Steven Tötösy de Zepetnek, „Configurations of Postcoloniality and National Identity: Inbetween Peripherality and Narratives of Change”, *The Comparatist* 23 (1999): 92.

11. „Thus, in the post-Second World War literature and culture of East Central Europe, there have been three main origins or centres of influence: 1) the Marxist/Socialist centre («filtered» through the colonialism of the USSR); 2) the Indigenous centre (which contains earlier foreign influences); and 3) the Western centres (with varied Germen, French, etc., influences)”. Steven Tötösy de Zepetnek, *Comparative Literature. Theory, Method, Application* (Amsterdam & Atlanta: Rodopi, 2011), 133:

12. Andrei Terian, *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii* (București: Editura Muzeul Literaturii, 2013), 110.

că, în ceea ce privește dominația venită din partea Vestului asupra țărilor din Europa Centrală și de Est, folosirea termenului de (postcolonialism) e inadecvată, deoarece raporturile stabilite între aceste câmpuri literare nu reclamă existența unei dependențe politice și literare atât de profunde față de centrele occidentale, astfel încât (semi)periferiile în discuție să nu își circumscrie propria autonomie din punct de vedere economic și cultural, dincolo de dorința de sincronizare sau de recunoaștere, pe care o vizează din partea Vestului. Mai concret, ar fi vorba de o influență puternică, nu de dominație sau alte forme de impunere, încât să poată fi deschisă o discuție despre (post)colonialism în cazul unor țări precum România sau Republica Moldova[13]. În ceea ce privește raportul cu centrul estic, respectiv Rusia, e importantă înțelegerea raportului fiecăreia dintre cele două periferii cu dominația URSS-istă, deoarece acest aspect oferă cheia elucidării modului în care România funcționează că mediator pentru Basarabia. Dacă Republica Moldova se află la limita „fină" de a fi fost „colonie" URSS (din cauza impunerii formelor de administrație și a limbii, deși, în ciuda imperialismului rusei, limbile celorlalte grupuri etnice continuă să fie vorbite), România are mai degrabă statut de satelit, iar, după 1968 (refuzul lui Nicolae Ceaușescu de a respecta pactul de la Varșovia), legăturile sale cu lumea sovietică se fragilizează și mai tare, de unde și posibilitatea de a accesibiliza mai ușor Vestul și a-l „orienta" treptat și spre Republica Moldova.

Pe acest fundal tensionat și instabil al cadrajelor asimilate fenomenului *World Literature*, explicitarea lui devine posibilă prin abordarea celui de-al doilea versant, respectiv discuția orientată în jurul a patru prozatori din Republica Moldova, care se bucură de receptare internațională: Vasile Ernu, Iulian Ciocan, Liliana Corobca și Tatiana Țîbuleac. Celei din urmă i-am dedicat deja un articol separat, unde discut despre cum formele de impunere dublate de numărul considerabil de traduceri și de anexarea romanelor acesteia, pe criteriul „familiarității", la literatura „centrelor" poate spori succesul internațional al unui autor provenit dintr-o cultură dublu marginală, decizând, paradoxal, și receptarea lui autohtonă[14]. Voi reveni asupra acestor aspecte, care cred că nu au fost suficient nuanțate atunci. În acest sens, voi extinde, în spațiul destinat prezentului articol, arealul cercetării mele anterioare, propunând un studiu comparativ între cei patru autori mai sus menționați, cu următoarele romane: *Născut în URSS* (Ernu, 2006), *Înainte să moară Brejnev* (Ciocan, 2007), *Kinderland* (Corobca, 2013), *Grădina de sticlă* (Țîbuleac, 2018). Opțiunea pentru dialogul dintre acești autori[15] se bazează pe faptul că toți provin din aceeași cultură-sursă (periferică), pe de-o parte, iar, pe de alta, pe raportul antinomic evidențiat de modul în care romanele lor sunt receptate în procesul de internaționalizare, deși traiectoria este diferită și distinctă. Prin această idee doresc să subliniez faptul că, spre deosebire de Tatiana Țîbuleac, care reușește să își însușească un centru literar, precum Franța, prin naturalizarea propriu-zisă la Paris, fără medieri suplimentare, autori precum Vasile Ernu, Iulian Ciocan și Liliana Corobca sunt nevoiți să apeleze la mediatori (spațiul românesc ca rampă de lansare spre Est/Vest[16]) sau să aștepte crearea unui fundal politic și ideologic propice pentru a depăși granițele Republicii Moldova (intrarea României în UE în 2007).

Nu în ultimul rând, toate cele patru romane panoramează o hartă a istoriei recente din Republica Moldova, situată la întretăierea dintre portretizarea unui atmosfere sovietice (Ernu, Ciocan, Țîbuleac), circumscrise într-un mod particular de fiecare dintre cei trei autori, dar de fiecare dată la intersecția dintre nostalgia comunistă și denunțarea ei, dat fiind modul în care internalizează la nivel narativ perioada de influență și dominație a URSS-ului, și efectele (post)comuniste ale unei atare dinamici, neepurate niciodată în totalitate și reiterate/continuate sub zodia unor noi crize și urgențe ale contemporaneității, precum problema migrației (Corobca).

13. „Nu pretind că Vestul nu ar fi exercitat în ultimele două secole o dominație semnificativă asupra țărilor din Europa Centrală și de Est. Cred, însă, că această relație nu poate fi redusă la (post)colonialism, ci trebuie înscrisă într-un cadru mai larg al dependenței atât politice, cât și literare". Ibid., 114.

14. Vezi Iulia-Maria Vîrban, „De la marginal la central: cartografii ale exportului în proza Tatianei Țîbuleac", *Transilvania*, nr. 5-6 (2023): 118-124.

15. Nu neg că acest eșantion de texte ar putea căpăta mai multă larghețe, dar, din considerente infrastructurale și de logistică, prefer pentru acest articol să restrâng corpusul pentru coerența și fluiditatea ideilor.

16. „After the 2000s, Bessarabian authors have referred to Romania as the local center of modernity. All the authors used the narrative forms of the Romanian literary system to pormote themselves beyond the Moldovan market". Mihnea Bâlici, „World-Literature and the Bessarabian Literary System. Combined and Uneven Development in the Semiperiphery", *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 8, nr. 1 (2022): 95.

Exportul prozatorilor moldoveni *și r*eceparea internațională – de la ospitalitate la ipocrizie

Vorbind despre receptarea internațională a literaturii române[17], Paul Cernat declară la un moment dat că nu problema exportului, în termeni de valoare literară, constituie principalul obstacol, ci incapacitatea instituțiilor literare de a gândi strategii eficiente de promovare a autorilor români[18]. Evident strategiile converg și într-o direcție economică, deoarece, după cum arată și Ana Antonescu, făcând referire la traducerea literaturii române în spațiul francofon, provocarea constă în găsirea unui editor străin care să își asume riscul unei astfel de întreprinderi. În România, fundalul economic precar nu permite frecventarea instrumentelor de promovare, precum participarea la festivaluri internaționale de carte, târguri și alte evenimente subsumate acestui rețetar, care să contribuie la consolidarea posturii auctoriale în afara granițelor naționale[19], de unde și inegalitatea (economică) între centre și periferii. Aceasta din urmă este explicată de către Alex Goldiș prin intermediul atitudinii adoptate de către autorii care scriu după 1990, în ceea ce privește imaginarea unui public dincolo de cel național. Această tendință, după cum explică Bogdan-Alexandru Stănescu, ia naștere pe fondul obsesiei Premiului Nobel, văzut ca finalitate a recunoașterii internaționale – dinamică atribuită în mod specific culturilor (semi)periferice[20]. În plus, nevoia acomodării materialului local la reprezentările literare vestice plusează ideea potrivit căreia autorii români în postcomunism scriu pentru traducere, țintind recunoaștere centrelor[21], aspect observat și în cazul Gabrielei Adameșteanu, a cărei scriitură se modifică în urma primelor traduceri, căpătând o natură „mai" exportabilă[22]. Scopul lor nu mai e astfel redus doar la internalizarea modelelor centrale, ci la concurarea lor, „chiar conștienți fiind că economia literară globală e prin excelență inegală și că șansele de consacrare ale celor proveniți din zone (semi)periferice ale autorității literare sunt considerabil mai scăzute decât cele ale scriitorilor susținuți de industrii puternice ale cărții"[23]. Totuși, în ciuda asperităților care survin pe fondul infiltrării autorilor români în spațiul francez, există o revitalizare al statutului internațional al literaturii române odată cu privatizarea sectorului editurii de carte, fapt ce a determinat și creșterea exponențială a romanelor traduse, mai ales în țări precum Iugoslavia, Croația, Macedonia și Slovenia, după cum arată și Snejana Ung, prin mediatori precum ICR sau TPS (Translation and Publication Support Program)[24].

În acest sens, rolul României în calitate de stat semiperiferic devine esențial în ceea ce privește regizarea raporturilor Moldovei cu Estul sau cu Vestul Europei, deoarece intră în cercul vicios al presiunii centrelor, spre care dorește să avanseze, demonstrându-și relevanța nu doar prin promovarea propriei

17. Aici prefer evident o extensie și a celei basarabene, pentru care cea autohtonă funcționează ca mediator, după cum am menționat și mai sus.

18. Paul Cernat, „Ce merge și ce nu merge la «export» în literatura română?", *Observator Cultural*, nr. 366-367, 5 aprilie 2007, https://www.observatorcultural.ro/articol/ce-merge-si-ce-nu-merge-la-export-din-literatura-romana-2/. Data accesării: 24.03.2024.

19. „Provocarea constă în găsirea unui editor francez care să riște să publice un autor român. Cei mai traduși autori români sunt celebri, ca Norman Manea, Gabriela Adameșteanu, Mircea Cărtărescu și încă vreo câțiva, lista e scurtă. În rest, puțini sunt cei care au avut șansa să fie publicați în limbi străine și doar cu ajutorul programelor de traducere ale ICR-ului. Nici traducătorii, nici editorii francezi nu ar publica autori români fără sprijin financiar. De ce? Pentru că nu se vând. Pentru că nu promovăm îndeajuns literatura română , nu pentru că aceasta nu ar exista. În țară, editorii care riscă să publice autori români nu au buget de promovare a acestora. E o minune să vinzi un autor necunoscut, oricât de bun ar fi, dacă nu îl promovezi. Prin urmare, literatura română se vinde greu, în tiraje medii de 500-1000 de exemplare. Dacă un editor nu reușește să-l vândă în propria țară, cum să reușească să o facă în Franța sau în altă parte? Ca să fie vizibil, autorul român, în colaborare cu editorul său, trebuie să participe la festivaluri, la lansări, la târguri de carte, la diverse evenimente, să iasă în arenă". Ana Antonescu, în „Anchetă despre provocările traducerii și publicării literaturii române în spațiul francez" realizată de Eli Bădică pentru *Bookaholic*, 15 aprilie 2019, https://www.bookaholic.ro/ancheta-despre-provocarile-traducerii-si-publicarii-literaturii-romane-in-spatiul-francez.html. Data accesării: 24.03.2024.

20. Bogdan-Alexandru Stănescu, „Re-born Translated", *Journal of World Literature* 3, nr. 1 (2018): 97.

21. Ibid., 103.

22. Ibid., 101.

23. Alex Goldiș, „Influențe și confluențe în literatura română contemporană (VI)", *Revista Vatra*, nr. 10-11 (2022): 58-67.

24. Snejana Ung, „In the Literary Neighborhood", *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 9, nr. 1 (2023): 67-68.

literaturi, ci și prin scoaterea la rampă a literaturii unei duble periferii[25] (iar aici este relevant mai ales sprijinul financiar oferit de către ICR autorilor din eșantionul propus, deoarece a permis organizarea unor seri de literatură, prin care scriitorii să-și cunoască publicul străin, fapt dublat de participarea la festivaluri sau de cronicile scris de români în limbi centrale la volumele traduse, pentru a le potența vizibilitatea – cazul primului roman al Tatianei Țîbuleac nuanțat ceva mai târziu în interiorul acestui articol). De asemenea, există aici deopotrivă două posibilități, listate de Mihai Iovănel. Istoricul literar explică faptul că integrarea României (subînțelegem și a Republicii Moldova) pe piața globală se realizează, apelând, în primul rând, la modelul traducerii[26]. Pe acesta din urmă, Itamar Even-Zohar îl găsește insuficient, după cum arată în teoria polisistemelor, intervenind necesitatea unui schimb cultural, care să medieze integrarea produsului tradus pe piața literară mondială, prin intermediul secundarizării pitorescului unui câmp literar, de unde se revendică scriitorul respectiv, şi mizând mai degrabă pe un transfer inter-sistemic, care să adapteze stereotipiile locale/naționale la o rețea mai largă[27]. Acesta este și cazul lui Ernu, Ciocan și Corobca, unde, în funcție de țările în care au fost traduși, vom vedea în ce măsură rezistă acest transfer intercultural teoretizat de Zohar, discuție pe care o aproximează și Pascale Casanova când vorbește despre adaptarea la interesele centrale a literaturilor minore: „Divergențele de interpretare dovedesc că recunoașterea de către capitalele literare se face cu prețul unei puternice anexări a operei excentrice la interesele centrale"[28]. În al doilea rând, Iovănel propune și modelul „implantului"[29], explicitat *grosso modo* prin intermediul emigrării unui scriitor cel mai adesea din cultura-sursă în cultura-țintă, unde, chiar dacă nu scrie în limba centrală, are ocazia să-ți potențeze vizibilitatea în interiorul unui câmp unde instituțiile literare funcționează mai eficient (Tatiana Țîbuleac).

În cazul Tatianei Țîbuleac, am demonstrat în articolul meu anterior[30] că există două motive principale ale receptării ospitaliere în Occident: 1. gravitarea ei între două spații periferice, respectiv România și Republica Moldova, accesibilizarea Vestului devenind posibilă mai ales prin naturalizarea acesteia la Paris, de unde scrie cele două romane și 2. alinierea textelor acesteia la normativele literaturii franceze contemporane ghidate de o scriitură curativă așezată sub cupola a ceea ce Gefen numește „l'éthique du *care*"[31], deci o apropriere conștientă sau nu a modelului literar francez, iar, în acest sens, cred că funcționează ideea de transfer teoretizată de Zohar. Mai mult decât atât, discutând despre statutul „micilor literaturi", e repertoriat totodată un soi de sacrificiu al autorilor care se revendică de aici și trebuie să ia o decizie: fie să rămână fideli pitorescului, în care se originează, fie să răspundă exigențelor centrului la care aspiră[32]. Chiar dacă în cazul Tatianei Țîbuleac, discuția nu e atât de tranșantă, această coincidență de formulă între cele două literaturi este avantajoasă și comunică cu ceea ce Emily Apter înțelege printr-o condiție a exilului, pe care literatura tradusă în general trebuie să o asume. Mai concret, translația din spațiul de origine spre un mediu cultural și lingvistic distinct solicită o inovație a formelor

25. Immanuel Wallerstein, *Pentru a înțelege lumea. O introducere în analiza sistemelor-lume*, traducere și notă terminologică de Ovidiu Țichindeleanu (Cluj, Idea Design & Print, 2013), 43: „Statele semiperiferice, în care raportul proceselor de producție e relativ echilibrat, se află în cea mai dificilă situație. Ele se află sub presiunea statelor centrale și exercită, la rândul lor, o presiune asupra statelor periferic, încercând să nu alunece în periferie și făcând totul pentru a avansa către centru".

26. Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020* (Iași, Polirom, 2021), 668: „Prin traducere, un scriitor venind dintr-o periferie poate obține o poziționare globală".

27. „Sooner or later, I believe, it will turn out to be uneconomical to deal with transfer and translation separately. When, for instance, we maintain in translation theory that under certain circumstances secondary models are more likely to be operating because translated literature occupies a peripheral position (in the literary polysystem) and more often than not peripheries use secondary models, we have already transcended all question of „translation" proper to deal with potentialities of inter-systemic transfer. If we are fond of terminological games, we could then easily say that secondarization is obviously involved with *translational* procedures while, on the other hand, translation often involves secondarization". Itamar Even-Zohar, *Polysystem studies*, *Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication* 11, nr. 1 (1990), 73.

28. Pascale Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, traducere din franceză de Cristina Bîzu (București: Art, 2016), 196.

29. „Al doilea model este acela al implantului. El privește infiltrarea unei culturi centrale dinspre o cultură periferică într-un mod care modifică subtil parametrii primeia, fără a prezerva identitatea celei de-a doua". Mihai Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane: 1990-2020*, 675.

30. Vezi Vîrban, „De la marginal la central", 118-124.

31. Alexandre Gefen, *Réparer le monde* (Paris: Éditions Corti, 2017), 12.

32. Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 214.

literare, o noutate morfologică, ce își depășește contextul tematic[33].

Ceea ce înseamnă că opțiunea de a centra narațiunea asupra unui *eu* fracturat identitar, depășirea traumei individuale și/sau colective interpelează cititorul (post)milenial printr-o lectură empatică. La Tatiana Țîbuleac, în cazul ambelor romane, dar cu precădere în cel de-al doilea, relevantă este redimensionarea persoanei I nu doar ca marcare a subiectivității, ci și ca manifestare a intimității[34]. Aceste aspecte sunt dublate și de o reușită în plan morfologic, pe care Hanna Han o asociază *multilingvismului ca sursă pentru insolitare* (dezvoltare teoretică aparținând lui Steven G. Kellerman), „redat aici prin amestecul dintre limbi și alternanța dintre grafia latină și cea chirilică"[35] aleasă de Tatiana Țîbuleac „drept strategie narativă pentru descrierea vremurilor tulburi dinaintea și din timpul Perestroikăi"[36]. Astfel că scriitura curativă practicată de autoarea moldoveancă, nu doar prin utilizarea persoanei I, ci inclusiv prin inserarea unor intervenții narative cu grafia scrisului de mână, potențează acest sector al intimității, evocând totodată și bariera lingvistică pe care protagonista romanului trebuie să o depășească, deoarece nu cunoaște limba rusă, impusă de către Tamara Pavlovna, sub spectrul imperialist, ca o distincție esențială între rural și urban.

La aceste două cauze aș adăuga și o a treia, de sorginte politică, respectiv anii în care au fost publicate cele două romane, 2017 și 2018, adică după intrarea României în UE (2007), la un moment destul de târziu pentru a-i mai putea consolida rapid statutul alături de celelalte state membre. În plus, dacă ne raportăm la *Grădina de sticlă*, care își originează trama narativă în Chișinăul sovietic, putem observa că un motiv al receptării pozitive a romanului este reprezentat și de fetișizarea construită în jurul Estului, privind problema comunismului. De asemenea, preluarea Crimeii în 2014 de către Rusia și apariția acestui roman la doar patru ani după aceea implică și justificarea unei ideologii vestice capitaliste, deci anticomuniste, care demonizează Rusia. În acest sens, discuția se înscrie și într-o direcție teoretică, una care corespunde resocializării literaturii[37]. Gefen, făcând referire la literatura franceză contemporană, explică faptul că emergența globalizării presupune modificarea raportului estetic-etic, dejucând un angajament al literaturii în social. Scriitoarele și scriitorii contemporani nu se mai limitează în mod unic la palierul estetic; contextul social dezabuzat reclamă o scriitură empatică și capabilă să găsească soluții la urgențele contemporaneității.

Inaugurarea unei orientări etice în literatură e axată astfel pe legitimarea comunităților marginalizate, fiind proiectată extraliterar prin interesul acordat periferiilor, nu neapărat în termeni de ospitalitate gratuită, ci în baza unei excentricități a Esticului, fără a absolutiza această supoziție. Astfel, dincolo de obsesiile curente ale discuțiilor despre raporturile dintre centre și periferii, este omisă o variabilă cel puțin la fel de importantă: modul în care „marile" națiuni occidentale își dispută între ele locul de centru sau, cel puțin, de „sub-centre temporare"[38], adica˘de spații culturale care au exercitat influența˘asupra altor literaturi, care încorporeaza˘un număr semnificativ de opere subsumate canonului internațional și care, chiar dacă pentru o perioadă limitată de timp, sunt recunoscute drept puncte importante de iradiere literară, datorită valorii acordate textelor autorilor implicați. Sub acest unghi de percepție, periferiile, sub mirajul integrării lor pe scena transnațională˘, pot juca rolul unor pioni, prin intermediul asimilării cărora, țări precum Franța, Germania, Italia își dispută „ospitalitatea" fața˘de marginali, în calitate de

33. „Here, it would seem, texts must experience the condition of exile. Transplanted from their native soil, and forced to encounter extreme cultural and linguistic difference, literary forms jump the line into morphological innovation". Apter, *Against World Literature*, 51.

34. „According to renowned French aesthetician Luc Lang, the global dimension of contemporary literature depends not onlyon approaching social or moral issues, but also on the relevance of rediscovering the je (French for the first-person singular pronoun «I») of intimacy. This je is different from the one uttered in subjective novels, which are built on the idea that truth is partial and differs from character to character". Andreea Coroian Goldiș, „Editorial Fiction: Local Issues and Global Relevance in French and Romanian Literature", în *The Culture of Translation in Romania*, ed. Maria Sass, Ștefan Baghiu, Vlad Pojoga (Berlin: Peter Lang, 2018), 206.

35. Hanna Han, „Multilingvismul și periferia: o analiză a romanului basarabean post-sovietic", *Revista Transilvania*, nr. 5-6 (2023): 75.

36. Ibid.

37. Alexandre Gefen, *Réparer le monde*, 11.

38. „First, sub-centers must have exercised an influence on other literatures and ages. Second, they must have a significant number of works incorporated into an internationnaly sustained canon. Third, their literature must generally be considered to be among the best writtent in a given period. Fourth, they must have made contributions to the evolution of literature. Finally, all the above must stand out significantly during a given period, in contrast to other periods of the same literature". Thomsen, *Mapping World Literature*, 36-37.

sub-centre, și deci potențialul de deschidere, menit să instrumentalizeze și să faciliteze un demers de deperiferalizare și de universalizare a candidaților la titulatura de *centru*[39], concurând totodată și centrul hegemonic reprezentat de SUA. La nivel intraliterar, preferința pentru tipologiile marginalizate democratizează acest versant al literaturii, ignorat până de curând, odată cu turnura etică, pe care o capătă literatura, așa cum subliniază și Emanuel Lupașcu[40].

La începutul acestui articol promiteam nuanțări în ceea ce o privește pe Tatiana Țîbuleac, atunci când mă refeream la faptul că succesul ei în spațiul românesc e revendicat post-traducere în franceză a primului roman, *Vara în care mama a avut ochii verzi*, carte care a beneficiat de receptare pozitivă în Franța, având în vedere cronicile și recenziile scrise în limba centrală. Totuși, deși scrise în franceză, acestea sunt redactare de către români (Cristina Hermeziu[41], Dan Burcea[42]), care aleg să promoveze astfel romanul, pentru a-i spori relevanța în raport cu publicul străin. Cei doi cronicari subliniază obsesiv, dincolo de particularitățile tematice, necesitatea receptării ei în spațiul francofon: naturalizarea la Paris, în ciuda anonimatului preferat în detrimentul carierei jurnalistice din Republica Moldova, și succesul romanului în mediul autohton, de unde și speculațiile privind asimilarea lui internațională. Revenind la disjuncția între „modelul Damrosch" & „modelul Moretti", poziționarea primului roman în termenii unei „circulații liberale" nu o transformă pe Tatiana Țîbuleac în autor transanațional, deoarece traducerea nu e suficientă, câtă vreme critica de întâmpinare e realizată prin intermediul mediului autohton. De aceea, translatând atenția asupra direcției propuse de Moretti, raporturile dihotomice, pe care le aminteam la început, în termeni de inegalitate economică și simbolică funcționează și în cazul romanului de debut al autoarei basarabene. Abia recent (2021, respectiv 2023), al doilea roman, *Grădina de sticlă*, a primit recenzii în spaniolă, unde cititorii sunt interesați de raportul dintre țăranul moldovean, elita rusească și imaginea ștearsă a românului, toate așezate sub semnul haosului lingvistic[43], sau în germană, unde un traducător precum Andreas Wirthensohn vorbește despre acest roman ca mecanism reușit al amplificării vizibilității Republicii Moldova pe harta mondială[44]. Astfel, interesele converg, pe de-o parte, într-o direcție tematică, ce exotizează geografia romanului în context sovietic, iar, pe de altă parte, receptarea mai rafinată a traducătorului recunoaște stratagemele inteligente privitoare la vizibilitatea unei literaturi periferice. În plus, palierul tematic dezvoltă o tensiune narativă, care poate fi explicată, după cum anunțam la începutul acestui articol, prin conceptul de „inbetween peripherality". Protagonista romanului, Lastocika, orfana deposedată de atribute identitare, menționează iterativ în cadrul discursului său cât de confuză este de fiecare dată când trebuie să asimileze factorul lingvistic. Pe de-o parte, limba rusă îi este impusă de mama adoptivă, pentru a-și consolida un statut social privilegiat, iar, în cazul în care Lastocika nu este capabilă să răspundă exigențelor ei, recomandarea este să recurgă la limba moldovenească, pentru a nu trivializa dimensiunea lingvistică sovietică: „O singură dată mi-a spus: decât să vorbesc ca o proastă rusește, mai bine să vorbesc moldovenește. Limba rusă nu e limbă de categoria a doua"[45]. Pe de altă parte, când Lastocika migrează în România, impresia inițială este că persoanele cu care interacționează sunt entuziasmate de faptul că este vorbitoare de limbă rusă, pentru a înțelege într-un final că atitudinea lor nu trădează în fapt decât o formă de exotizare și de falsă politețe, odată abolit regimul comunist, raporturile periferice renegociindu-se, inclusiv la nivel

39. „Ne aflăm astăzi, poate, într-o fază de tranziție, în care se trece de la un univers dominat de către Paris la o lume policentrică și pluralistă, în care îndeosebi Londra și New York-ul, dar într-o mai mică măsură și Roma, Barcelona, Frankfurtul își dispută hegemonia". Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 197.

40. Emanuel Lupașcu, „Asynchronous Instantaneity. The Posthuman Turn in the Romanian Literary System", *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 9, nr. 1 (2023): 158.

41. Cristina Hermeziu, „Un adolescent et sa mère détestée : de la haine à la rage", *Actualité*, 11 aprilie 2018, https://actualitte.com/article/19736/chroniques/un-adolescent-et-sa-mere-detestee-de-la-haine-a-la-rage. Data accesării: 24.03.2024.

42. Dan Burcea, „Éloge de la couleur d'émeraude : « L'été ou maman a eu les yeux verts », un roman de Tatiana Țîbuleac", *Lettres Capitales*, 7 iunie 2018, https://lettrescapitales.com/eloge-de-la-couleur-demeraude-lete-ou-maman-a-eu-les-yeux-verts-un-roman-de-tatiana-tibuleac/. Data accesării: 24.03.2024.

43. Lourdes Ventura, „Reseña: «El jardín de vidrio», de Tatiana Țîbuleac", *El Cultural*, 18 iunie 2021, https://impedimenta.es/archivos/26066. Data accesării: 24.04.2024.

44. Andreas Wirthensohn, „Der Garten aus Glas von Tatiana Țîbuleac", *WDR online*, 16 iunie 2023, https://www1.wdr.de/kultur/buecher/tibuleac-der-garten-aus-glas-102.html. Data accesării: 24.04.2024.

45. Tatiana Țîbuleac, Grădina de sticlă, ediția a V-a (București: Cartier Popular, 2022), 19.

lingvistic[46].

Ideea centrală care rezultă din toată această panoramă a traiectului parcurs de cele două romane este că primul motor de vizibilitate nu a fost dat de ospitalitatea centrelor, ci de opțiunea criticii de întâmpinare românești de a scrie în limbi centrale, pentru a forța această „bunăvoință". De asemenea, o altă motivație a aprop(r)ierii *Grădinii de sticlă* de către literatura centrelor ar putea fi dată și de ipostaza Lastocikăi. Aceasta imită portretul unui soi de Oliver Twist, deoarece este supusă abuzului, exploatării fizice, odată *achiziționată* din orfelinat drept o marfă vandabilă de către Tamara Pavlovna: „majoritatea personajelor sunt femei de o complexitate morală care semnalează răutatea, dar nu o răutate clară și transparentă ca în romanele victoriene (deși cruzimea e la ordinea zilei în paginile acestui roman, începând cu exploatarea sau abuzarea copiilor și terminând cu monetizarea tuturor relațiilor interumane)"[47]. Personajele dickensiene, precum Oliver Twist, ocupă poziții centrale în imaginarul literaturii victoriene, din interiorul căreia se revendică o bună parte din canonul anglofon. Aș sublinia în acest sens și faptul că, dacă în interbelic spațiul românesc importa modelele sacrosante ale literaturii occidentale (G. Călinescu – modelul Balzac, Camil Petrescu – modelul Proust etc.), Republica Moldova înscriindu-se într-o tranzacție a modelului autohton, deci o *imitație a imitației*, în literatura contemporană se încearcă exportarea unor modele, deoarece își găsesc corespondenți transnaționali, pe care îi pot dacă nu detrona, măcar concura[48].

La antipod, Vasile Ernu, cu romanul *Născut în URSS*, anunță un parcurs invers, de la Est spre Vest, dar în orice caz nu coerent, ci, mai degrabă, accidentat, romanul fiind prima dată tradus în 2007 la o editură din Rusia – țara cu vagă/aproximativă valoare de centru[49] (estic, sursa principală de iradiere a fostului bloc sovietic), urmând pe rând Bulgaria (2009), apoi un salt în partea vestică a Europei, în Spania și în Italia (2010), în 2014 revenind în Polonia[50] și în 2021 în Japonia. Într-o primă instanță, la nivel extratextual, o cauză a traducerii romanului în Rusia, dincolo de titlul sugestiv, ar fi suprapunerea cu intrarea României în UE în 2007, de unde și *backgroundul* relativ fragil de promovare a unui autor dintr-o cultură subalternă celei autohtone, care abia începea să se integreze și să încerce să-și depășească statutul de periferie. La nivel intratextual, mizele omului sovietic portretizat de Vasile Ernu și, mult mai important, relevanța acestuia în a descrie o poziție incertă (prorusă/anticomunistă) sunt relevante, deoarece autorul arată că atât „reclama comunistă (cât) și reclama capitalistă, ambele (sunt) autoreflexive, ambele propunătoare de lifestyle înainte de produs, înainte de calitatea produsului"[51]. Astfel romanul nu ar fi o legitimare a dreptei sau a stângii, ci o (pseudo)nostalgie a ceea ce ar fi fost plăcut în comunism.

În acest sens, Oleg Panfil, traducătorul în rusă al romanului, și Anna Narinskaya Komersant vorbesc despre succesul lui Ernu dat de faptul că a deranjat elita românească, a cărei destinație a fost romanul, de unde și simpatia recuperării lui în Est[52]. Prin obținerea acestei reacții, Vasile Ernu confruntă audiența

46. „Fete deștepte toate. Roxana cu trei limbi străine, Magda cu părinți academicieni. Dar tot repetau că e grea, e prea grea limba rusă. [...] La început voiam să le ajut, credeam că sunt sincere și chiar voiau să învețe. Făceam pe banii mei xeroxuri cu verbe și terminații. În sfârșit aveam și eu ceva de dat. Am înțeles însă că nu le interesa deloc rusa și doar le plăcea să spună că e mișto". Ibid., 118.

47. Iovănel, *Istoria literaturii române contemporane*, 313.

48. Alex Goldiș, „Influențe și confluențe în literatura română contemporană (VI)", *Revista Vatra*, nr. 10-11 (2022): 58-67. https://revistavatra.org/2023/01/05/influente-si-confluente-in-literatura-romana-contemporana-vi/. Data accesării: 24.03.2024. „Din această cauză, ei nu mai vor să adopte pur și simplu modele externe (acesta era logica «influențelor») pe care să le aclimatizeze în mediul local, ci mai degrabă să-și dispute același spațiu internațional cu ele. Modelele tind să devină tot mai mult competitori legitimi".

49. Aici mă refer exact la ce menționam și la începutul acestui articol, respectiv dominanța pe care URSS o exercită asupra Republicii Moldova, aproape sub formă colonială, aspect ce justifică și existența unei tranziții deficitare după căderea regimului, de unde și dubla orientare a acesteia spre un centru estic reprezentat de Moscova, dar și spre Vest prin intermediul medierilor din câmpul literar autohton.

50. În Polonia ajunge cu sprijinul ICR, din nou România figurând ca mediator indispensabil în procesul de internaționalizare a autorilor moldoveni.

51. Mihai Iovănel în *Cultura* nr. 22, 22 iunie 2006 – fragmente disponibile pe blogul personal al lui Vasile Ernu într-o postare din 12 iulie 2017, care colectează mia multe decupaje de cronici/recenzii despre romanul *Născut în URSS*: https://www.ernu.ro/presa/minirecenzii-la-nascut-in-urss/ [data accesării: 24.03.2024]).

52. Vezi minirecenziile lui Oleg Panfil (anul 2006; traducătorul în rusă al romanului) și a Annei Narinskaya Komersant (2007) – fragmente disponibile pe blogul personal al lui Vasile Ernu într-o postare din 12 iulie 2017, care colectează mai multe decupaje de cronici/recenzii despre romanul *Născut în URSS*: https://www.ernu.ro/presa/minirecenzii-la-nascut-in-urss/ [data accesării: 24.03.2024]).

românească, așezându-i în față portretul unei alte culturi sovietice (cea basarabeană), cu care „se înrudește”[53], deoarece funcționează pentru ea ca o oglindă, precum și pentru cultura sovietică înțeleasă în sens larg[54]. Totuși, vesticii care au fost cu adevărat interesați de ideologia romanului lui Ernu, redat sub formă diarist-eseistică, dându-i totodată o structură personală, dar și documentară, au înțeles că lectura volumului *Născut în URSS* presupune un consens între ficțiune și realitate. De exemplu, într-o cronică dedicată romanului, dar scrisă la 9 ani distanță după traducerea lui în italiană, Mario Bonanno face o observație foarte importantă, nu atât pentru receptarea romanului, cât pentru modul în care mediile internaționale percep țările din fostul bloc comunist. El subliniază că, pe parcursul lecturii romanului lui Ernu, i s-a confirmat ceva care plana doar la nivel de suspiciune, respectiv modul în care informațiile despre dominanța regimului comunist au fost mereu filtrate spre Occident doar prin prisma demonizării lui, ca efect întârziat al Războiului Rece, fără a lua în calcul și gratuitatea vieții în sine a esticilor, chiar și sub ocupație sovietică. Mai mult decât atât, criticul religitimează și statutul romanului, receptat cu o repulsie viscerală, mai ales în România, din cauza prejudecății că ar fi pro-comunist, Bonnano sugerând că „teleologia sa trebuie înțeleasă printre rânduri: această carte este mai degrabă o întoarcere la lumea și la inocența pierdute”[55].

Dacă Vasile Ernu își găsește refugiul vestic în Italia și în Spania dupa˘intrarea României în UE, dar preferat rămâne Estul, fiind recuperat fie de promotori ai comunismului, precum Rusia, fie de țări din fostul bloc sovietic, Iulian Ciocan, cu romanul *Înainte să moară Brejnev* (2007), plonjeaza˘pe piața literară occidentală în 2009 printr-o traducere în engleză la Dalkey Archive Press (demers susținut financiar de ICR), fiind receptat de francezi abia în 2015, cu romanul *Tărâmul lui Sașa Kozak*. Deși romanul de debut al scriitorului moldovean nu reține nicio cronică în spațiul occidental (nici în România nu se bucură de atenție individuală, ci doar la pachet cu celelalte romane), traducerea lui în engleză reprezintă un factor important, având în vedere centralitatea acestei limbi cel puțin în ultimele două decade, Sapiro arătând statistic că se află în fruntea clasamentului deopotrivă în ceea ce privește traducerile în și din engleză pe o perioadă selectată (1980-2008)[56], observație punctată și de Rebecca L. Walkowitz[57]. În plus, revenind la cazul lui Iulian Ciocan, un indice important poate fi reprezentat și de participarea acestuia la festivalul din New York, PEN World Voices din 2011, care valorifică vizibilitatea autorilor proveniți din periferii. În plus, participarea autorului moldovean la această manifestare este realizată sub umbrela lui Mircea Cărtărescu – o figură populară deja în America Latină, și cu care Iulian Ciocan este inerent asociat.

Eclipsarea romanului de debut al lui Ciocan în spațiul internațional se petrece pe fondul succesului lui Dan Lungu cu romanul *Sînt o babă comunistă!*, tradus în franceză în 2008, și care reușește să facă furori în Occident (în 2014 înregistra un număr considerabil de traduceri: Franța, Austria, Italia (aici apare chiar în două ediții), Spania, Ungaria, Bulgaria, Polonia, Turcia, Grecia, Croația) prin tonul umoristic și polifonic al narațiunii, tranșat de dialogul în contradictoriu între Emilia Apostoae, nostalgică după comunism, și fiica sa, ahtiată de promisiunile Vestului. Nivelul de marșandizare a romanului este dat și de opțiunea autorului de contextualiza un eveniment suficient de îndepărtat (comunismul românesc), dar suficient de fetișizat prin figura lui Nicolae Ceaușescu, încât să suscite interesul pozitiv al străinilor: „comunismul și Ceaușescu sunt două dintre reperele cele mai clare și mai răspândite, prin intermediul cărora străinii își configurează harta mentală a acestei țări”[58]. Rebecca L. Walkowitz menționează că o

53. Dragoș Varga, Ștefan Baghiu, „Mirrored Otherness and Microhistory in Post-Soviet Literature. The Estranged Milieus in Vasile Ernu’s Essays and Fiction”, *Transylvanian Review* 31 (2022): 226.
54. Ibid., 227.
55. „La sua teleologia va colta tra le righe: questo libro è piuttosto un ritorno al mondo e all’innocenza perdute” (t.m.) – Mario Bonanno, „*Nato in URSS* di Vasile Ernu”, *Sololibri.net*, 1 aprilie 2019, https://www.sololibri.net/Nato-in-URSS-Ernu.html [data accesării: 24.03.2024].
56. Giséle Sapiro & T. Leperlier, „Les agents de la globalisation éditoriale: stratégies de conquête et de résistance”, Réseaux, n°226-227, 2021, 4-5, https://www.cairn.info/revue-reseaux-2021-2-page-127.htm [data accesării: 24.03.2024].
57. Rebecca L. Walkowitz, *Born Translated. The Contemporary Novel in an Age of World Literature* (New York, Columbia University Press (ediție digitală), 2015), 28: „English is the dominant language of commerce and technology, at least for the moment, and it has the greatest number of readers, once we include second- and third- as well as first-language users throughout the world”.
58. Mirela Șăran, „World Literature și «romanul pașaport»: *Sînt o babă comunistă!*”, *Revista Vatra*, nr. 11-12 (2017). https://revistavatra.org/2018/01/26/mirela-saran-world-literature-si-romanul-pasaport-sint-o-baba-comunista/. Data accesării: 21.05.2024.

trăsătură care califică anumite scrieri sub semnul „născut pentru traducere" este dată și de această polifonie prezentă în romane, în care vocile sunt preluate pe rând de naratori diferențiați prin gen sau prin naționalitate (exemplul *Honeymoon in Beppu*, Borges)[59]. La Dan Lungu și Iulian Ciocan diferențele dintre vocile naratoriale nu se fac pe considerente naționale sau de gen, ci decurg din poziționarea ideologică. La Ciocan, dezavantajul receptării sale în umbra lui Dan Lungu (vorbim aici de romanele de debut) a dus la obscurizarea unui produs cultural interesant, deoarece ironia lui e cu atât mai acută și mai inteligentă, cu cât alternează vocile personajelor, redate prin stilul indirect liber, şi discursul de propagandă al oficialităților, care vine în răspăr cu realitatea comunistă, așa cum e ea trăită de locuitorii Chișinăului. Un episod interesant și hilar totodată din roman este dat de prilejul vizitei lui Grișa Furdui în capitala Basarabiei. Ion Pîslari, muncitorul care locuiește într-un cămin împreună cu familia sa, vede mizerie și dezgust în viața lui, din cauza soției trupeșe și a mediului insalubru unde este nevoit să trăiască, în timp ce Grișa Furdui, vărul său, ignoră murdăria din toaleta căminului, apreciind faptul că aceasta se găsește în interiorul unei clădiri, nu în curte, așa cum este obișnuit în lumea rurală. Nu în ultimul rând, imperialismul limbii ruse, așa cum apărea și la Tatiana Țîbuleac, alterează relațiile interumane, nevorbitorii acestei limbi fiind etichetați drept simpli țărani în comparație cu elita rusească; aceasta este o experiență trăită și de Grișa (însă depășită rapid, datorită entuziasmului stârnit de orașul sovietic[60]), dar și de copilul Iulian, asimilat social datorită faptului că vorbește bine această limbă, în ciuda originilor sale moldovenești.

Pin-pong-ul între centre poate fi văzut și în cazul Lilianei Corobca, cu romanul *Kinderland*, tradus în Germania, dar revendicat recent de către spațiul anglofon, prin cronica dedicată de jurnalistul și autorul englez Alex Preston[61]. Receptarea în Anglia a romanului are loc relativ târziu, la 10 ani după apariție (2023) și în siajul traducerii volumului *Caiet de cenzor*. Preston apreciază, în ceea ce privește scriitura, naturalețea de a reda pitorescul unei lumi periferice, precum Republica Moldova, afectată de migrație, dar și poeticitatea și lirismul romanului, puse pe seama unui copil în ipostaza de narator, căruia i se predă vocea la începutul volumului, printr-o trecere graduală de la autoritatea persoanei a III-a la persoana I. Dacă ar fi să rămânem tot în siajul aceleiași rețete, precum la Tatiana Țîbuleac, respectiv similaritatea actanților cu protagoniști hipercanonizați în spațiul occidental, acest mecanism fiind un exemplu bun în ceea ce privește modelul transferului inter-sistemic teoretizat de Zohar (aclimatizarea literaturilor regionale la cele centrale), atunci personajelor din *Kinderland* am putea să le găsim respondenți în romanul lui William Golding, *Împăratul muștelor* (1954). Deși decalajul temporal este considerabil, avem panoramată aceeași lumea a copiilor abandonați, care își asumă jocul de-a oamenii mari, deconstruind mitul inocenței infantile. La Corobca, ritualurile copiilor aduc, din perspectiva Cristinei, moartea bunicii – pretext pentru întoarcerea părinților în țară, iar la Golding, ies în față înverșunarea și sălbăticirea infanților abandonați pe insulă. De asemenea, dacă am relativiza acest palier estetizant, în ceea ce o privește pe Corobca, cred că lotul câștigător este tras și de modul cum trasează subversiv diferențele dintre Est și Vest, în cadrul romanului. Mama protagonistei este plecată în Italia, spațiu configurat ca un soi de *pământ al făgăduinței*, cald, satisfăcător din toate punctele de vedere. La antipod, tatăl plecat să lucreze în nordul Rusiei portretizează exploatarea la care moldovenii sunt expuși de către ruși, simptomatic fiind aspectul fizic compromițător, dat de absența dinților, fapt ce îl sperie pe mezinul familiei (dominația centrului rusesc rămânând astfel validă chiar și în contextul migrației)[62].

---

59. Walkowitz, *Born Translated*, 228.

60. „Grișa Furdui încercă o părere de rău pentru faptul că nu vorbea la fel de fluent rusa". Iulian Ciocan, *Înainte să moară Brejnev* (Iași: Polirom, 2007), 67.

61. „*Kinderland* is not just an extraordinary look at life in Europe's edgelands ("our poor and unhappy country") – it's also a powerful novel, full of surprising imagery and beautiful writing. This is Corobca's second work to be translated into English and immediately sent me in search of her first, *The Censor's Notebook*, which takes place in Romania, where the author now lives. Both are exquisitely translated by Monica Cure, who renders Cristina's naive hopefulness and humour with nimble deftness". Alex Preston, „*Kinderland* by Liliana Corobca review – a bleak but beautiful tale of survival", *The Observer*, 19 noiembrie 2023. https://www.theguardian.com/books/2023/nov/19/kinderland-by-liliana-corobca-review-a-bleak-but-beautiful-tale-of-survival. Data accesării: 24.03.2024.

62. „Mă tem că tata va veni de data asta fără niciun dinte în gură, așa ca tatăl lui Petrică. Așa vin cei care lucrează în nordul Rusiei. Nu toți, doar ce mai lacomi de bani. Scot pietre prețioase și pline cu radiații de la care rămân fără dinți. Că dacă n-ar fi periculos, n-ar primi moldoveni, să-i umple de bani. Ultima dată, tata a venit parcă mai bătrân, mai slab și nu avea doi dinți de jos. Nu era prea frumos, eu n-am zis nimic, dar Marcel l-a rugat să-și pună dinții la loc, că se sperie de cât de urât este. Tata s-a întristat, a promis că o să-și pună dinți data viitoare". Corobca, *Kinderland*, 122-123.

Concluzii

Am putut obține astfel o cartografiere aproximativă privind limitările survenite în momentul când vorbim despre capacitatea unui autor de a fi transnațional și în funcție de ce criterii și geografie literară îl identificăm astfel: faptul că e tradus în mai multe limbi nu reprezintă o condiție suficientă (de unde nefuncționalitatea modelului Damrosch), câtă vreme nu se bucură de o receptare critică în cultura-țintă, astfel încât popularitatea să fie transferată în prestigiu, circumscris prin critica de întâmpinare sau prin premiile literare, ca forme instituționale de validare.

În ceea ce-i privește pe Vasile Ernu, Iulian Ciocan, Liliana Corobca și Tatiana Țîbuleac, nu e chestionabilă natura exportabilă a romanelor lor, ci strategiile prin intermediul cărora e promovată inițierea unei astfel de întreprinderi. Pe de-o parte, este nevoie să-și găsească o rampă de lansare stabilă, din vârful căreia să activeze un interes pentru alteritate, iar acest aspect survine fie pe fondul naturalizării propriu-zise într-un câmp literar, care își mai păstrează, chiar și la proporții reduse, valoarea de centru (Tatiana Țîbuleac – Franța), fie prin asumarea punctelor de intersecție cu literatura română milenială, aspect care nu întârzie să fie transparentizat de o analiză în oglindă a celor două periferii privind modelul literar abordat, care, pe lângă oportunitățile extraliterare listate, prospectează și el nivelul de dominanță între România și Republica Moldova[63].

Nu în ultimul rând, există cu siguranță o viciere a raportului dintre centre și periferii, având în vedere faptul că primele-și consolidează și își dispută locul prin capitalul simbolic și economic câștigat datorită găzduirii celor din urmă[64], care, paradoxal, au nevoie de această relaționare toxică, pentru a-și face loc la nivel global. În acest sens, câmpul literar funcționează ca un organism viu, care se redimensionează odată cu modificarea pieței pe care sunt lansate și (in)validate noi produse literare/culturale, traseul spre mediile transnaționale fiind tranșat de o polarizare pozitivă și negativă deopotrivă, inerente într-un sistem capitalist solid.

Bibliography

Antonescu, Ana. "Anchetă despre provocările traducerii și publicării literaturii române în spațiul francez" [Inquiry About the Challenges of Translating and Publishing Romanian Literature in the French Literary Space], conducted by Eli Bădică. *Bookaholic*, April 15, 2019. https://www.bookaholic.ro/ancheta-despre-provocarile-traducerii-si-publicarii-literaturii-romane-in-spatiul-francez.html.

Apter, Emily. *Against World Literature*. London: Verso, 2013. e-book.

Bădică, Eli. "Interviu cu scriitoarea Liliana Corobca" [Interview with the writer Liliana Corobca]. *Suplimentul de Cultură*, January 18, 2016. https://suplimentuldecultura.ro/11003/interviu-cu-scriitoarea-liliana-corobca/.

Bâlici, Mihnea. "World-Literature and the Bessarabian Literary System. Combined and Uneven Development in the Semiperiphery". *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 8, no. 1 (2022): 84-104.

Bonnano, Mario. "*Nato in URSS* di Vasile Ernu" [Born in the USSR by Vasile Ernu]. *Sololibri.net*, April 1, 2019. https://www.sololibri.net/Nato-in-URSS-Ernu.html.

Bourdieu, Pierre. *Regulile artei. Geneza și structura câmpului literar* [The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field]. Translated by Laura Albulescu and Bogdan Ghiu, edited by Mircea Martin. Bucharest: Art, 2012.

Burcea, Dan. "Éloge de la couleur d'émeraude: «L'été où maman a eu les yeux verts», un roman de Tatiana Țîbuleac." *Lettres Capitales*, June 7, 2018. https://lettrescapitales.com/eloge-de-la-couleur-demeraude-lete-ou-maman-a-eu-les-yeux-verts-un-roman-de-tatiana-tibuleac/.

Casanova, Pascale. *Republica mondială a literelor* [The World Republic of Letters]. Translated by Cristina Bîzu. Bucharest: Art, 2016.

Cernat, Paul. "Ce merge și ce nu merge la 'export' în literatura română?" [What works and what doesn't work for "export" in Romanian literature?]. *Observator Cultural*, no. 366-367, April 5, 2018. https://www.observatorcultural.ro/articol/ce-merge-si-ce-nu-merge-la-export-din-literatura-romana-2/.

Ciocan, Iulian. *Înainte să moară Brejnev* [Before Brezhnev Died]. Iași: Polirom, 2007.

Corobca, Liliana. *Kinderland*. Bucharest: Cartea Românească, 2013.

Coroian Goldiș, Andreea. "Editorial Fiction: Local Issues and Global Relevance in French and Romanian

63. Inegalitatea e cu atât mai clară, dacă ținem cont de penuria receptării în ceea ce privește romanul de debut al lui Ciocan, în comparație cu romanul lui Dan Lungu, *Sînt o babă comunistă*, care, deși taxat de critica românească de întâmpinare, reușește să facă furori în Occident.

64. Casanova, *Republica Mondială a Literelor*, 104.

Literature." In *The Culture of Translation in Romania*, edited by Maria Sass, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga. Berlin: Peter Lang GmbH, 2018.
Ernu, Vasile. *Născut în URSS*, ediția a V-a [Born in the USSR]. Iași: Polirom, 2020.
Ernu, Vasile. "MiniRecenzii la Născut în URSS." *ernu.ro*, July 12, 2017. https://www.ernu.ro/presa/minirecenzii-la-nascut-in-urss/.
Even-Zohar, Itamar. "Polysystem studies." *Poetics Today (International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication)* 11, no. 1 (1990).
Gefen, Alexandre. *Réparer le monde*. Paris: Éditions Corti, 2017.
Goldiș, Alex. "Influențe și confluențe în literatura română contemporană (VI)" [Influences and Confluences in Contemporary Romanian Literature (VI)]. *Revista Vatra*, no. 10-11 (2022): 58-67. https://revistavatra.org/2023/01/05/influente-si-confluente-in-literatura-romana-contemporana-vi/.
Han, Hanna. "Multilingvismul și periferia: o analiză a romanului basarabean post-sovietic" [Multilingualism and the Periphery: An Analysis of the Post-Soviet Bessarabian Novel]. *Transilvania*, no. 5-6 (2023): 74-81.
Hermeziu, Cristina. "Un adolescent et sa mère détestée : de la haine à la rage." *Actualité*, April 11, 2018. https://actualitte.com/article/19736/chroniques/un-adolescent-et-sa-mere-detestee-de-la-haine-a-la-rage.
Iovănel, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane (1990-2020)* [The History of Contemporary Romanian Literature (1990-2020)]. Iași: Polirom, 2021.
Lupașcu, Emanuel. "Asynchronous Instantaneity. The Posthuman Turn in the Romanian Literary System." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 9, no. 1 (2023): 144-170.
Moretti, Franco. *Distant reading*. London & New York: Verso, 2013.
Preston, Alex. "*Kinderland* by Liliana Corobca review – a bleak but beautiful tale of survival." *The Observer*, November 19, 2023. https://www.theguardian.com/books/2023/nov/19/kinderland-by-liliana-corobca-review-a-bleak-but-beautiful-tale-of-survival.
Sapiro, Gisèle. *La sociologie de la littérature*. Paris: La Découverte, 2014.
Sapiro Gisèle & T. Leperlier. "Les agents de la globalisation éditoriale: stratégies de conquête et de resistance." *Réseaux*, no. 226-227 (2021): 4-5. https://www.cairn.info/revue-reseaux-2021-2-page-127.htm.
Sass, Maria, Ștefan Baghiu, and Vlad Pojoga, eds. *The Culture of Translation in Romania*. Berlin: Peter Lang, 2018.
Stănescu, Bogdan-Alexandru. "Re-born Translated." *Journal of World Literature* 3, no. 1 (2018).
Șăran, Mirela. "World Literature și «romanul pașaport»: *Sînt o babă comunistă!*" [World Literature and the 'Passport Novel': *I'm a communist old woman!*]. *Revista Vatra*, no. 11-12 (2017). https://revistavatra.org/2018/01/26/mirela-saran-world-literature-si-romanul-pasaport-sint-o-baba-comunista/.
Terian, Andrei. *Critica de export. Teorii, contexte, ideologii* [Export Criticism: Theories, Contexts, Ideologies]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii, 2013.
Thomsen, Mads Rosendhal. *Mapping World Literature*. New York: Continuum International Publishing Group, 2008.
Tötösy de Zepetnek, Steven. "Configurations of Postcoloniality and National Identity: Inbetween Peripherality and Narratives of Change". *The Comparatist* 23 (1999).
Tötösy de Zepetnek, Steven. *Comparative Literature. Theory, Method, Application*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi, 2011.
Țîbuleac, Tatiana. *Grădina de sticlă*, ediția a V-a [The Glass Garden]. Bucharest: Cartier Popular, 2022.
Ung, Snejana. "In the Literary Neighborhood." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 9, no. 1 (2023): 56-72.
Varga, Dragoș, and Ștefan Baghiu. "Mirrored Otherness and Microhistory in Post-Soviet Literature. The Estranged Milieus in Vasile Ernu's Essays and Fiction." *Transylvanian Review* 31 (2022): 223-234.
Vîrban, Iulia-Maria. "De la marginal la central: cartografii ale exportului în proza Tatianei Țîbuleac" [From Marginal to Central: Cartographies of Export in Tatiana Tibuleac's Prose]. *Transilvania*, no. 5-6 (2023): 118-124.
Ventura, Lourdes. "Reseña: «El jardín de vidrio», de Tatiana Țîbuleac" [The Glass Garden by Tatiana Țîbuleac]. *El Cultural*, June 18, 2021. https://impedimenta.es/archivos/26066.
Walkowitz, Rebecca L. *Born Translated: The Contemporary Novel in an Age of World Literature*. New York: Columbia University Press, 2015. ebook.
Wallerstein, Immanuel. *Pentru a înțelege lumea. O introducere în analiza sistemelor-lume* [World-Systems Analysis: An Introduction]. Translated by Ovidiu Țichindeleanu. Cluj: Idea Design & Print, 2013.
Wirthenshon, Andreas. "Der Garten aus Glas von Tatiana Țîbuleac" [The Glass Garden by Tatiana Țîbuleac]. *WDR online*, June 16, 2023. https://www1.wdr.de/kultur/buecher/tibuleac-der-garten-aus-glas-102.html.